

ŽIDOVSKÉ TRADICE

A ZVYKY

BEDŘICH NOSEK
PAVLA DAMOHORSKÁ

KAROLINUM

Židovské tradice a zvyky

doc. PhDr. Bedřich Nosek, CSc.

ThDr. Pavla Damohorská, Th.D.

Recenzovali:

prof. PhDr. Vladimír Sadek, CSc.

prof. ThDr. Jan Blahoslav Lášek

Vydala Univerzita Karlova v Praze

Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz

Redakce Jan Sušer a Eliška Kaplanová

Grafická úprava Zdeněk Ziegler

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vydání druhé, upravené a doplněné

© Univerzita Karlova v Praze, 2016

© Bedřich Nosek, Pavla Damohorská, 2010

ISBN 978-80-246-2996-4

ISBN 978-80-246-3070-0 (online : pdf)

Univerzita Karlova v Praze
Nakladatelství Karolinum 2016

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

OBSAH

Předmluva /7

Úvod /9

I. BĚH ŽIVOTA

Narození dítěte /15

Obřízka /31

Pidjon ha-ben /47

Bar micva /56

Bat micva /62

Školní věk /66

Manželství /83

Svatba /83

Práva a povinnosti

manželů /114

Rozvod /118

Chevra kadiša /125

II. NÁBOŽENSKÁ PRAXE

Rituální omývání /143

Synagoga /145

Tfilin, talit, mezua /157

Kašrut /165

III. ŽIDOVSKÉ SVÁTKY

Kalendář /175

Šabat /182

Vysoké svátky /193

Roš ha-šana /194

Jom kipur /200

Poutní svátky /205

Pesach /206

Šavu'ot /212

Sukot /217

Šmini aceret /224

Simchat tora /226

Tu bi-švat /227

Významné dny /230

Chanuka /230

Purim /236

Jom ha-šo'a /242

Jom ha-acma'ut /242

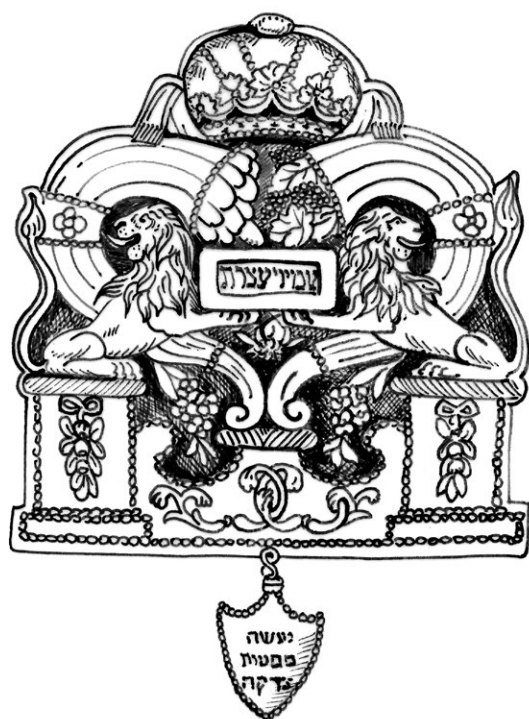
Postní dny /243

Summary /248

Základní pojmy /252

Seznam zkratk /254

Seznam použité literatury
a pramenů /256

PŘEDMLUVA

Nevím už, kde jsem četl, že velký český fejetonista a spisovatel Eduard Bass, jedna z vůdčích osobností meziválečných Lidových novin a mimo jiné autor stále oblíbených *Lidí z maringotek*, měl ve své obrovské knihovně převážně slovníky. Této jeho zálibě i dnes dobře porozumí každý, kdo při čtení nezůstává u bulváru. Pravda, v době, kdy je svět propojen počítačovou sítí, si lidé odvykají listovat v knihách, ale spíše se obracejí k internetovým vyhledávacím či Wikipedii. Má to však jeden háček: hodnověrnost a důvěryhodnost informací. Některé zdroje možno považovat za zcela spolehlivé, jiné, které se tak třeba i tváří, sdělují nesmysly. Pro mě osobně důvod, proč stále kupuji slovníky a encyklopedické publikace tištěné, díla autorů a nakladatelů, na jejichž znalost a pečlivost se lze s jistotou spolehnout.

Taková záruka kvality a spolehlivosti plně platí v případě díla, které čtenář právě otevřel. Platí to dokonce dvojnásob, protože informace, které přináší, beze zbytku ob stojí i před jinou výtkou tak často slýchanou ve věku internetu: že totiž tištěné knihy každým dnem zastarávají, zato internet je vždy aktuální. Židovské tradice a zvyky však nepodléhají proměnám času. V perspektivě jednoho lidského života jsou odvěké, a tedy i knížka, která je jim věnována, je a zůstane ve všech svých částech stále živá.

Vzpomínám si, jak v roce 1980, v době nejužší normalizace po zveřejnění Charty 77, jsem redakci *Věstníku* – osmistránkového měsíčního bulletinu židovských obcí v tehdejší Československu – navrhl, že na pokračování přeložím z francouzštiny slovníček základních judaistických pojmů. Jen pamětníci by mohli dosvědčit, že takové informace v češtině nebo slovenštině u nás v té době nikde dostupné nebyly; všeobecné mlčení anebo spíše ignorance dobře zapadaly do snahy komunistického, útočně ateistického režimu co nejvíce znemožnit přístup k informacím o judaismu. Tehdejší šéfredaktor *Věstníku* dr. Desider Galský, krátce v těch letech i předseda Federace židovských obcí, vyhozený z funkce pro své nezávislé postoje v zahraničí a podporu mladé židovské generace, souhlasil. A tak s dodatkem „podle zahran. materiálů sestavil P. L.“ se v říjnu 1980 po prvé ve *Věstníku* obje-

vila rubrika *Náboženské zvyklosti židů*, do níž jsem výběrově zařazoval hesla z knihy francouzského rabína Jeana Schwarze *Ruth – manuel de la femme juive* neboli *Rút – příručka židovské ženy*. Do ledna 1982, kdy dozorující úřady došly k názoru, že informací o judaismu již bylo dost, takto vyšlo 88 hesel. Překlad knihy tak zdaleka nebyl hotov, můj skrytý záměr, že po zveřejnění ve *Věstníku* by snad text přece jen mohl vyjít v úplnosti jako knížka, se nenaplnil. I tak však podle mého splnil svůj účel: těm z mladší a střední židovské generace, kterým se nedostalo náboženského vzdělání, a přesto k nelibosti režimu projeví živý zájem o židovství, se nabídla možnost zorientovat se v základních pojmech židovské tradice. Díky kantorům Staronové synagogy Viktoru Feuerlichtovi a Mikuláši Rothovi, stejně jako kantorovi Jeruzalémské synagogy Ladislavu Blumovi, pak zájemci o judaismus získali i praktické znalosti o bohoslužbě, židovských tradicích a zvycích.

Po pádu komunistického režimu již informace o židovství přestaly být tabu. Veřejnost, a nejen ta z židovského prostředí, o ně naopak projevila živý zájem, došlo i na slovníkovou literaturu. V nakladatelství Sefer vyšla kniha *Judaismus od A do Ž*, v Židovském muzeu v Praze později na ilustracích postavený *Slovník judaik*.

Kniha, kterou nyní otvíráte, je stejného žánru i tematiky, a přece osobitě jiná, a to jak pojetím, tak podáním. Pojmy židovského náboženského života nevysvětluje na způsob stručných hesel klasické encyklopedie, ani se nesoustřeďuje především na vyobrazení, i když i ta přináší v hojně míře. Osnovní témata, provázející od narození do smrti životní pouť praktikujících židů, soustřeďuje do celistvých statí. Důkladně, zasvěceně, a přitom i laikovi přístupně objasňuje zdroje židovské náboženské praxe stejně jako souvislosti, za nichž se v průběhu staletí formovala a dále proměňovala. Co víc, jedná se o původní dílo českých autorů, předních odborníků v dané oblasti, kteří z ohromného bohatství židovské tradiční náboženské literatury vybírali tak, aby domácí čtenář nebyl informacemi zahlcen a současně ani o nic podstatného ochuzen.

Po prvé knížka vyšla roku 2010, zájem o ni přiměl nakladatelství vydat ji znovu v doplněné podobě. Výsledkem je dílo, jež ani v budoucnu neztratí na své platnosti. O kolika knížkách to lze říct?

Leo Pavlát, ředitel Židovského muzea v Praze

ÚVOD

Problematika židovských tradic a zvyků představuje nepřehledné množství rituálů, zvyklostí a praxí, které vycházejí z Bible a tzv. halachy (neboli židovského práva), ale mohou být také do jisté míry ovlivněny místními zvyklostmi. Židovský národ byl nucen od roku 70 o. l. (kdy došlo k tzv. druhému *churbanu* neboli zničení II. jeruzalémského Chrámu Římany)¹ pobývat v diaspoře (hebrejsky *galut*), i když je třeba na tomto místě uvést, že diasporní komunity existovaly v určitém počtu již dávno před tímto datem. Míra externího vlivu může být závislá jak na povaze většinové společnosti, v níž určitá židovská komunita žila či žije, tak i na specifickém vývoji dané komunity a jejích vztazích ke dvěma centrům učenců – Izraeli (hebrejsky *Erec Jisra'el*) a Babylonii. Zatímco izraelské centrum více ovlivnilo tzv. palestinskou skupinu (do které spadá např. i aškenázská oblast), tzv. babylonská skupina, jejímž nejznámějším zástupcem je sefardský ritus, spíše přijímala praxi Babylonie. To ovšem neznamená, že se vlivy těchto center neprolínaly navzájem. Po zničení II. jeruzalémského Chrámu dochází za období tzv. ge'onim (6./7.–1. pol. 11. století) ke krystalizaci tzv. ritů, které se vyvíjely svým specifickým způsobem.

Kromě již zmíněných ritů aškenázského neboli německého, který je typický pro evropské komunity (zvláště pak pro komunity střední Evropy), a ritu sefardského (doslova tzv. španělský ritus, jenž se vyvíjel v zemích pod nadvládou islámu) jsou to rity jemenský, italský, řecký, provenzálský, severoafrický a řada dalších. Hlavním rozlišovacím znakem mezi nimi je tzv. *מנהג* (*minhag*) neboli zvyk objevující se v rámci určitého rituálu, jehož podoba mohla být ovlivněna nejrůznějšími faktory, včetně zvyklostí většinové společnosti, v jejímž rámci židovská obec žila, zatímco halacha je pro všechny rity stejná. V některých případech se dokonce můžeme v rámci jednoho ritu setkat se zcela unikátním svátkem, jako je tomu například u židovských ko-

1 K tzv. prvnímu *churbanu* neboli zničení I. jeruzalémského Chrámu Nabukadnezarem došlo roku 587/586 p. o. l.

munit žijících v Maroku a jejich oslavy zvané *maimuna* (či *mimuna*). Zcela samostatnou kapitolu představují zvyklosti falašů neboli etiopských Židů, jejichž obyčej včetně obětního rituálu zachovaného až do 19. století budí dodnes mnoho diskuzí mezi odbornou veřejností. Rozdíly mezi jednotlivými praxemi se však mohou vyskytovat i v rámci jednoho ritu či země a jsou pak podmíněny regionálně. Na tomto místě můžeme uvést jako příklad Čechy a Moravu, i když zde jsou nuance jednotlivých rozdílů nepoměrně menší nežli v případě výše zmíněných afrických komunit.

Vlivů na formování židovských tradic a zvyků však bylo a zůstává daleko více. V úvahu je třeba brát a zdůraznit také historii a vývoj většinové společnosti, ve které Židé žili, a jejího vymezení vůči židovským komunitám. Pomineme-li období tzv. reformy (od konce 18. století), můžeme se v současné době i v rámci judaismu setkat s globalizací, kdy jednotlivá specifika určitého regionu mohou mizet „ve prospěch“ jedné univerzální praxe. Tato kniha chce upozornit nejen na tradiční halachické (zákonné) zásady dodržovaných zvyklostí, ale také na určitou rozmanitost v rámci jejich praktikování.

Čtenáře jistě zaujme množství citací, jež doprovázejí text a které pocházejí nejen z Bible (hebrejsky *Tanach*)², ale i z Mišny (redakce kolem roku 200) a z Talmudů – palestinského (dokončen kolem 5. století) a babylonského (dokončen kolem 6.–7. století). Mnohé z nich jsou také citacemi význačných židovských učenců, jejichž halachické decize měly nesporný vliv na formování určité praxe. Na tomto místě je třeba zdůraznit důležitý fakt, a to, že jedinou nezpochybnitelnou autoritu představuje v judaismu Hospodin a Jím zjevený Zákon (Tóra). Také proto se objevují názory učenců velice často v rámci diskuze s jinými učenici (tato diskuze se většinou týká výkladu Zákona a aplikace v něm uvedených požadavků), neboť nikdo z nich nemá konečnou rozhodovací pravomoc. To však nic nemění na faktu, že i mezi židovskými učenici jsou myslitelé, kterým se přisuzuje určitá větší autorita. Mezi nimi jmenujme Rašiho (rabi Šlomo ben Jicchaki, 1040–1105), Maimonida (rabi Moše ben Maimon, zvaný také Rambam, 1135–1204), Me'ira z Rothenburgu (zvaný Maharam, 1215–1293) či Ja'akova ben Moše Moellina (zvaný Maharil, 1360/?–1427). Tito čelní představitelé židovského duchovního života ovlivňovali svými názory nejen oblast, ve které žili, ale, což je patrné zvláště v Maimonidově případě, jejich vliv mohl zasáhnout i řadu dalších, byť vzdálených komunit.

Publikace *Židovské tradice a zvyky* je tematicky rozdělena do tří částí. První část se zabývá průběhem života věřícího Žida a všímá si jeho nejdůležitějších mezníků. Narození dítěte představuje nejvýznamnější událost v životě židovské rodiny vůbec, ovšem dítěti je věnována značná pozornost po celou

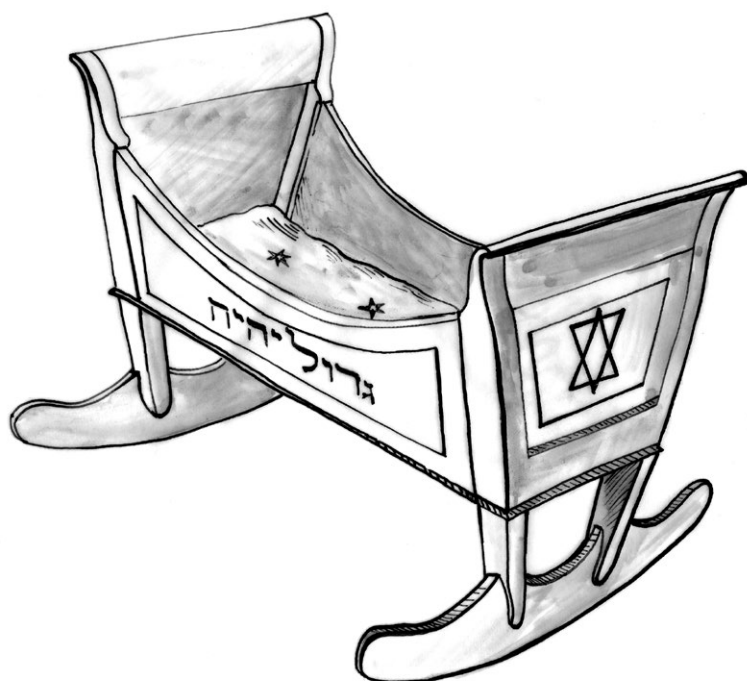
2 Označení תנ"ך (*Tanach*) vychází z počátečních písmen hebrejských názvů: Tóra (Pět knih Mojžíšových), Nevi'im (Proroci), Ktuvim (Spisy).

dobu dospívání včetně jeho vzdělání a svazku manželského. Dodržování kašrutu, návštěva synagogy, židovská domácnost, to vše představuje příkazy (hebrejsky מצוות /*micvot*/), zvyky a rituály, jež provádějí věřícího po celý den a které jsou nezbytnou součástí jeho života. Židovský kalendář, šabat jako jeho nejsvětější den vůbec, Pesach, Vysoké svátky, polosvátky, postní dny opět představují nedílné součásti náboženství a kultury židovského národa. Stejně jako tomu bývá u jiných náboženských směrů, vyskytuje se i v případě judaismu několik proudů, které se v míře dodržování uvedených příkazů mohou od sebe navzájem odlišovat. Otázka židovských tradic a zvyků představuje, díky rozdílnému vývoji židovských komunit v jednotlivých zemích, nepřehledné množství materiálu. Cílem této publikace je proto umožnit co možná nejkomplexnější vhled do problematiky rituálů a zvyků spojených s životem věřícího Žida. Z tohoto důvodu vycházejí autoři z ritu aškenázského, k sefardskému ritu se přihlíží v rámci jednotlivých zvyků a rituálů.

Snahou autorů bylo podat co nejucelenější publikaci věnující se tématu židovských tradic a zvyků, která je určena jak odborné, tak laické veřejnosti. Z tohoto důvodu jsou v textu uvedeny hebrejské názvy, citace a výrazy vždy s příslušnou transkripcí a českým překladem. V rámci transkripce byli autoři vedeni snahou co nejvěrněji zachovat hebrejskou výslovnost, proto byl zvolen přepis hebrejských výrazů latinkou dle současné výslovnosti. Obdobný postup byl zvolen v případě přepisu hebrejských jmen, nejedná-li se o citace převzaté z určitého textu. V případě biblických citací se autoři přidrželi českého ekumenického překladu Bible vydaného v roce 1990.

Co se vědeckých metod užitých v této práci týká, byly použity vědecké metody ve společenskovědních disciplínách obvyklé, a to zejména metoda historická, analýza a syntéza, metoda logického výkladu, komparace a metoda sémantická.

I. BĚH ŽIVOTA

NAROZENÍ DÍTĚTE

Chceme-li se věnovat problematice života věřícího Žida, musíme začít narozením dítěte, které představuje, podobně jako v jiných kulturách, jednu ze stěžejních událostí židovské rodiny vůbec a zároveň naplňuje biblický příkaz „plodit se“. V této kapitole se budeme věnovat příkazům a rituálům spojeným nejen s narozením, ale také s těhotenstvím a s následnou péčí o novorozeně v dobách biblických a v čase, jenž následoval poté. V jistém slova smyslu je možné říci, že otázkou dítěte se budeme zabývat i v následujících kapitolách této publikace, neboť dítěti, jeho početí, narození, výchově a vzdělání byla a je věnována v judaismu značná pozornost, neboť dítě se následně stane nositelem tradice, kterou bude později předávat dalším generacím.

Biblické prameny

Narození dítěte představuje také v judaismu nejdůležitější událost židovské rodiny vůbec. Narodí-li se dítě, bývá to chápáno jako naplnění biblického příkazu z Gn 1,28: „*Plodte se a množte se a naplňte zemi*“, hebrejsky פרו ורבו ומלאו את הארץ (*pru u-rvu u-mil'u et ha-arec*), který je uveden v souvislosti se stvořením člověka a s Božím požehnáním adresovaným právě člověku. Dle tradice se tento příkaz chápe jako první příkaz Bible a platí pouze pro muže, neboť u žen se předpokládá přirozená touha mít děti (Ket. 62a–b).¹ Narození dítěte se z hlediska tradice týká i další verše knihy Genesis, zvláště pak příběh o ochutnání plodů zakázaného stromu stojícího uprostřed zahrady. Evina neposlušnost je potrestána rozmnožením bolesti v těhotenství i porodních bolestí, neboť Gn 3,16 uvádí: *Ženě řekl: „Velice rozmnožím tvé trápení i bolesti v těhotenství, syny budeš rodit v utrpení...“* O bolestných křečích rodičky se objevuje mnoho dalších zpráv, zvláště v Prorocích (např. Jr 6,24; 22,23; Mi 4,9–10). Genesis 35,17 hovoří nejen o těžkostech porodu (Ráchel, jež má těžký porod, umírá brzy po narození syna Benjamina), ale i o existenci

1 Biale, R.: *Women and Jewish Law*, s. 202–203.